Benjamin Fondane şi poetica abisului: refuzul sintezei

Irina DINCĂ*

Key-words: *Benjamin Fondane, poetics, abyss, paradox, transdisciplinarity*

Acest demers hermeneutic îşi propune să urmărească modul în care poetica lui Benjamin Fondane prinde contur în pofida refuzului său de a formula o definiţie unitară a poeziei. De altfel, în scrierile sale teoretice, cu precădere în eseurile sale *Rimbaud golanul* (*Rimbaud le Voyou*), *Fals tratat de estetică* (*Faux Traité d'Esthétique*) şi *Baudelaire şi experienţa abisului* (*Baudelaire et l'expérience du gouffre*), Benjamin Fondane adânceşte contradicţiile dintre poezie şi poetică, dintre realitate şi cunoaştere, dintre miracolul inexplicabil al vieţii şi asepticul spirit critic, dintre abisul Necunoscutului şi limitările expresiei poetice. Tăioasele reproşuri formulate de Benjamin Fondane ating esenţa crizei modernităţii: „conştiinţa ruşinoasă a poetului" urmăreşte să reducă poezia la un discurs poetic echilibrat, epurat de emoţii extreme, reducând tensiunea tragică dintre raţionalitate şi iraţionalitate la o „falsă unitate", sintetică în sens hegelian. Dimpotrivă, pentru Benjamin Fondane, esenţa paradoxală a poeziei rezidă în suspendarea ei în punctul de maximă tensiune deasupra abisului, refuzând orice sinteză care ar diminua sau anula vitala contradicţie. Acest demers hermeneutic transdisciplinar aduce în lumină viziunea paradoxală a lui Benjamin Fondane din perspectiva lanţului paradigmatic al terţului inclus care străbate epistema secolului XX, de la Lucian Blaga, Gaston Bachelard la Stéphane Lupasco şi Basarab Nicolescu, în cadrul căruia Fondane ocupă un loc aparte.

1. Benjamin Fondane şi paradigma terţului inclus

Succesivele constructe teoretice ale lui Benjamin Fondane reiterează un *pattern* mental dinamic, care presupune coexistenţa a doi poli care generează câmpul magnetic al poeticii sale. Cu cât tensiunile sunt mai intense, opoziţiile mai puternice, atracţiile şi respingerile mai violente, cu atât mai viu va fi discursul fondanian, fascinat de valenţele poetice ale paradoxului. Refuzând din start orice încercare de apropiere a tendinţelor contrare, de salvare a echilibrului, de minimizare a faliei ce se cască între extreme, Benjamin Fondane refuză orice perspectivă unilaterală, care ar anula unul dintre poli, resorbindu-l în celălalt, într-o „falsă unitate" ce reduce complexitatea realităţii la o schemă simplificatoare, nivelatoare, inteligibilă. Răfuiala lui Benjamin Fondane cu logica aristotelică şi cu cunoaşterea ştiinţifică pe

* Universitatea de Vest, Timişoara, România.

„Philologica Jassyensia", An X, Nr. 1 (19), 2014, Supliment, p. 149–157.

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

care aceasta o fundează este o revoltă împotriva încercărilor scientiste, vizibile şi în intelectualizarea poeziei şi a poeticilor ce o însoţesc, care încearcă să construiască o explicaţie plauzibilă, raţională, completă pentru ceea ce nu poate fi explicat, raţionalizat, înţeles: realul în plenitudinea sa abisală.

Gândirea paradoxală a lui Benjamin Fondane poate fi astfel conectată la un întreg lanţ paradigmatic cu un capăt în revoluţia ideatică din primele decenii ale secolului XX şi cu celălalt aflat şi în prezent într-un intens proces de (re)construcţie, mizând pe un model ternar, configurat pe principiul terţului inclus. Tensiunea forţelor ce se ciocnesc în acest *pattern* ideatic se menţine vie, în vreme ce armonizarea lor se bănuieşte în transcendent, creionând un model ideatic în care tensiunea şi armonia coexistă simultan, asemenea *paradoxiei dogmatice* blagiene, *supraraţionalismului* bachelardian, lupascienei *logici dinamice a contradictoriului*, *dualitudinii* wunenburgeriene sau *transdisciplinarităţii* nicolesciene, verigi esenţiale ale lanţului paradigmatic al terţului inclus.

Mulţumită formaţiei filosofice, dar şi deschiderilor sale spre ultimele descoperiri ale ştiinţei, în care surprinde mijindu-se primele indicii ale unei apetenţe pentru resursele transgresive ale paradoxului, Lucian Blaga anticipează unele idei ale unor gânditori contemporani lui, metoda dogmatică blagiană fiind, după cum surprinde Corin Braga, „contemporană cu logicile non-aristotelice [...] cu logica dinamică a contradictoriului a lui Stéphane Lupasco şi cu filosofia lui NU a lui Gaston Bachelard” (Braga 1998: 57). S-ar putea spune chiar anterioară, întrucât Blaga îşi construieşte argumentaţia cu câţiva ani anterior şi independent de lucrările de filosofia ştiinţei ale celor doi, cu toate că prezintă uimitoare suprapuneri de viziune, precum tendinţa de depăşire a logicii clasice şi a dialecticii hegeliene. Lanţul paradigmatic este reînnodat ulterior prin teoria *dualitudinii* a lui Jean-Jacques Wunenburger, care construieşte o sinteză revelatoare a celorlalte verigi ale paradigmei terţului inclus, şi de platforma teoretică *transdisciplinară* a lui Basarab Nicolescu, concentrată sub forma unei carte şi a unui manifest, cu un rol decisiv în asimilarea acestui mod de gândire paradoxal în orizontul de aşteptare actual, mai receptiv ca oricând faţă de complexitate şi polivalenţă.

Paradigma terţului inclus se constituie într-un vector dinamic de revitalizare a gândirii, demolând monopolul bimilenar al logicii aristotelice, prin contestarea celui de-al treilea principiu al său, cel al terţului exclus, propunând în schimb un model ideatic ternar, triunghiular, pendulatoriu sau piramidal. Benjamin Fondane a fost conectat la această viziune prin prietenia sa cu Ştefan Lupaşcu, deşi se raportează polemic la viziunea lupasciană în studiul său dedicat acesteia. Dintre reproşurile aduse de B. Fundoianu sistemului logic construit de Ştefan Lupaşcu, cel mai dur este cel al metamorfozării de dragul formalizării a inovatoarei contradicţii în tradiţionala non-contradicţie, Lupaşcu aruncând o cuminte punte logică peste prăpastia metalogică pe care tot el a deschis-o cu temeritate, contradicţia devenind astfel „un zid de nesărit, a cărui poartă nu se putea deschide nimănui – căci era sigilată de principiul non-contradicţiei” (Fondane 2000: 86). Sigiliul non-contradicţiei este adus, în viziunea fondaniană, tocmai de prefigurarea unei sinteze hegeliene; or terţul inclus presupune – aşa cum ar fi descoperit mai târziu Fondane însuşi dacă dialogul său cu Lupaşcu nu ar fi fost, în formula lui Basarab Nicolescu, „întrerupt” de moartea sa tragică (Nicolescu 2009) – tocmai o transgresare a rezolvării dialectice a

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

conflictului şi configurarea unui *pattern* alternativ, care să nu anuleze, ci să potenţeze tensiunea dintre contrarii. Deşi ar părea o continuare a dialecticii elaborate de Hegel, implicând o abordare ternară a realităţii şi gândirii umane, paradigma terţului inclus problematizează ideea hegeliană a sintezei contrariilor, rezolvare prea facilă a tensiunilor inerente complexităţii realului, care îşi pierd astfel potenţialul creator de armonie, de echilibru dinamic, şi se convertesc în simple piese de joc ale gândirii identitare.

Lucian Blaga propune o gândire dogmatică diferită, după cum observa Ioana Em. Petrescu, de cea dialectică printr-o „coexistenţă a contrariilor nerezolvată în sinteză" (Petrescu 2003: 29), ce o aseamănă cu soluţiile propuse de lanţul paradigmatic Gaston Bachelard – Ştefan Lupaşcu – Jean-Jacques Wunenburger – Basarab Nicolescu. Gândirea dogmatică propusă de Lucian Blaga, ce presupune „acceptarea unei antinomii [...] transfigurate apoi în expresie a unui mister" (Blaga 2003: 123), poate fi integrată pe aceeaşi direcţie de distanţare de dialectica hegeliană, văzută drept refuzare a misterului, prin anularea tensiunii interioare printr-o unitate a contrariilor. Lucian Blaga opune *paradoxia dialectică*, ce se rezolvă logic printr-o sinteză în concret, *paradoxiei dogmatice*, ce depăşeşte sensul hegelian prin faptul că e respinsă de concret, fiind inaccesibilă cunoaşterii omeneşti.

Prin „filosofia lui nu", Gaston Bachelard nu susţine o dialectică de tip hegelian în care se realizează o fuziune a tezei şi antitezei prin sinteza lor, ci aderă la ideea că, în gândirea ştiinţifică, „noţiunile unite nu sunt contradictorii, ca la Hegel; teza şi antiteza sunt mai degrabă complementare" (Bachelard 1986: 368). Ştefan Lupaşcu, de asemenea, îi reproşează lui Hegel că, deşi „a văzut clar existenţa contradicţiei în sânul logicului [...] nu a sesizat structura şi mecanismul" ei, dinamica actualizării şi potenţializării tezei şi antitezei ce nu conduce la o sinteză ce le-ar neutraliza şi, deci, anula (Lupaşcu 2000: 25). Jean-Jacques Wunenburger nu agreează nici el dialectica hegeliană, suspectând-o că ar fi o pavăză pentru absorbirea identitară a complexităţii de către dualitate şi unitate, „o figură disimulată a identităţii" (Wunenburger 2005: 155).

Basarab Nicolescu, descendent al lui Ştefan Lupaşcu, îşi construieşte teoria transdisciplinarităţii pe alte fundamente decât dialectica hegeliană, având în vedere o imagine despre lume mult mai complexă, structurată pe mai multe niveluri de Realitate, în care sinteza contrariilor nu implică nicidecum o anulare a tensiunii lor generatoare de complexitate. Mai mult, Basarab Nicolescu clarifică diferenţa dintre „o triadă de terţ inclus şi o triadă hegeliană" prin „evaluarea rolului *timpului*" în interiorul acestor structuri logice, prima mizând pe simultaneitate, cealaltă pe succesiune:

> Într-o triadă de terţ inclus cei trei termeni coexistă în *acelaşi* moment din timp. În schimb, cei trei termeni ai triadei hegeliene *se succed* în timp. Iată de ce triada hegeliană este incapabilă să realizeze concilierea opuşilor, în vreme ce triada terţului inclus este capabilă să o facă. În logica terţului inclus, opuşii sunt mai degrabă *contradictorii*: tensiunea dintre contradictorii construieşte o unitate mai largă, care îi cuprinde (Nicolescu 2009: 207).

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

2. Trepte către o poetică a abisului

Gândirea lui Benjamin Fondane este infuzată de viziunea lui Ştefan Lupaşcu, textele teoretice fondaniene nuanţând modul în care poezia este nutrită de contradicţiile ireconciliabile din profunzimile abisului. Poetica lui Benjamin Fondane prinde formă în pofida respingerii din principiu a oricărei forme de „poetică", de deziderat conştient, preconceput al poeziei, aşa cum „falsul" tratat subminează estetica, în fond, cu propriile-i arme. În pofida cristalizării treptate a acestei poetici paradoxale, există câteva constante care o străbat, îmbogăţite cu alte nuanţe de la etapă la etapă.

3. „Je est un autre" – Rimbaud vizionarul şi exploratorul

O primă încercare sintetică o constituie monografia *Rimbaud golanul*, care trasează liniile de forţă ale viziunii fondaniene despre magma abisală a poeziei. Pentru Fondane, poezia genuină aduce spontan la suprafaţă „zdrenţe de necunoscut încă sângerânde, fulguraţii, viziuni" (Fundoianu 1980: 464), nedisimulate sub masca discursului coerent al unei pseudopoezii programatice. Autenticul Rimbaud, autoportret transparent al lui Fondane, este doar cel dedublat, purtătorul a două glasuri ce se ciocnesc violent, expresie a două forţe egale ca intensitate, ce arcuiesc la maximum coarda lirică, întinsă până la limita la care ruptura e oricând posibilă, chiar inevitabilă. Pe această coardă suprem tensionată se naşte cea mai incitantă operă a lui Rimbaud, *Un anotimp în Infern*, care se dezvăluie a fi „locul de întâlnire a două tendinţe funciare într-un moment când Rimbaud se vede incapabil să le strunească" (*Ibidem*: 514). Cele două glasuri coexistă, sfidând legile fizicii clasice, „amestecate, încâlcite, supraimpresionate unul peste celălalt; amândouă ocupă acelaşi punct în spirit, acelaşi punct în spaţiu, în ciuda tuturor interdicţiilor şi anatemelor fizicii" (*Ibidem*: 515). E momentul critic în care devine limpede că „Je est un autre", în care cei doi Rimbaud care l-au dominat, pe rând, pe poetul opţiunilor radicale, alegând totul sau nimic, „vizionarul" şi „exploratorul" se actualizează simultan, afirmându-se cu forţe egale, creând punctul de maximă tensiune atât de prielnic poeziei.

Precum Rimbaud, nici Fondane „n-a vrut, cu obstinaţie, să pună capăt cancerului primordial ce-l rodea, contradicţia sa lăuntrică" (*Ibidem*: 462). De fapt, nici nu e vorba de „contradicţie logică decât pentru minţile mărginite; e vorba de altceva decât de un da sau de un nu logic: expresia unui real dinamic, devorat, îmbucătăţindu-se pe sine însuşi, încercând să ia cunoştinţă de sine, luând cunoştinţă de neputinţa sa, izbindu-se cu capul de zidurile de carne" (*Ibidem*: 515). Cea care instituie şi abuzează de „principiul contradicţiei" este tocmai raţiunea ce ia chipul Ideii simplificatoare, imuabile, uniformizatoare, care ucide în faşă orice tentativă poetică:

> Numesc *Idee* tot ce pretinde certitudinea unică, infailibilitatea, autoritatea, tot ce porunceşte şi constrânge, tot ce defineşte adevărul o dată pentru totdeauna, adevărul unic, imuabil, interzice îndoiala, căutarea, abţinerea, supune excepţiile majorităţii, face ca anormalul să fie judecat de normal, individul de mulţime, reduce realul viu, dinamic la o formulă moartă, încremenită şi uzează, abuzează de principiul contradicţiei (*Ibidem*: 532).

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

Poezia este pentru Fondane tocmai expresia vie, paradoxală, a acestui real dinamic, proteic, care înglobează elemente contradictorii pentru raţiune, însă complementare în fluxul existenţei. „Dualismul psihic" descoperit de Fondane în structura de adâncime a personalităţii lui Rimbaud – „o antinomie ireductibilă a două elemente violent contradictorii" (*Ibidem*: 555) – se dovedeşte mai degrabă *dualitudine* în sens wunenburgerian, întrucât cele două impulsuri nu se anihilează unul pe celălalt, nu tind a se reduce reciproc şi nici a se împăca într-o sinteză unificatoare. Fondane respinge făţiş soluţia facilă a dialecticii hegeliene, optând pentru o permanentizare a crizei din care se naşte miracolul poeziei:

> Nu e vorba să-i justific contradicţiile, să i le rezolv cu ajutorul unei „negări a negaţiei", al unei sinteze plăsmuite de dialectica hegeliană, ci dimpotrivă să nu le rezolv, să subliniez imposibilitatea unei concilieri, să constat că Gândirea nu e un proces dialectic mergând cu necesitate de la Inferior la Superior până la punctul mort unde, automat, antinomiile îi dispar, ci o activitate absolut incapabilă să ne ofere cea mai măruntă soluţie, a cărei existenţă însăşi este negarea oricărei libertăţi, singurul obstacol în calea miracolului (*Ibidem*).

Benjamin Fondane propune ca alternativă la soluţia hegeliană a sintezei ca „negare a negaţiei" o „dublă afirmaţie" în spiritul terţului inclus: „Să acceptăm deliberat cei doi termeni, dubla afirmaţie că un lucru e şi alb şi negru în acelaşi timp" (*Ibidem*). Chiar dacă din perspectiva restrânsă a logicii clasice această simultaneitate presupune plonjarea într-o „curată absurditate" (*Ibidem*), Benjamin Fondane îşi asumă această transgresare a raţionalului, cu luciditatea că „în acest ghem de contradicţii care e lumea, tocmai poziţia rea, vie, iraţională este cea bună" (*Ibidem*: 554). Viziunea fondaniană se întâlneşte, transtemporal, cu cea a lui Edgar Morin, pentru care „omul, «ghem de contradicţii», este cu adevărat un animal crizic: acest ghem de contradicţii este, în acelaşi timp, sursă a eşecurilor, a reuşitelor, a invenţiilor şi, de asemenea, a nevrozei sale fundamentale" (Morin 1999: 150-151), confruntat cu o dilemă decisivă, având de ales între a transforma criza ce îl stăpâneşte într-o „sursă de regresiune", rezumându-se la o „soluţie dincoace de contradicţii", simplificatoare ori, dimpotrivă, într-o „sursă de progres", ce depăşeşte „contradicţiile sau *double-binds*-urile" sporind complexitatea realităţii (*Ibidem*). Într-o formă sau alta, acestea sunt şi alternativele nuanţate de Benjamin Fondane în teoretizările sale, opţiunea lui ocolind de fiecare dată conflictul paralizant, îndreptându-se ferm spre potenţarea contradicţiei vii, a tensiunii fecunde.

4. „Sângele real" şi „sângele intelectual"

O nouă treaptă în constituirea poeticii fondaniene se coagulează odată cu *Falsul tratat de estetică*, prin care Benjamin Fondane lansează o provocatoare acuză la adresa poeţilor şi poeticienilor ce se erijează în procurori inflexibili care, în numele unui concept vag precum „Spiritul", intentează „marea *traducere în justiţie* a poeziei" (Fundoianu 1980: 593). Ca orice proces, divergenţa implică două poziţii ireconciliabile: „divorţul" dintre mit şi raţiune, dintre existenţă şi intelect, dintre senzorial şi mental, dintre realul clocotitor, proteic, tulburător şi spiritul critic ordonator, simplificator, liniştitor. Benjamin Fondane decelează din panoplia ipostazelor acestei înfruntări bimilenare dintre sensibil şi inteligibil două metafore

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

sugestive: „sângele real” şi „sângele intelectual” (*Ibidem*: 594) îşi reclamă deopotrivă supremaţia, infuzând spaţiul vital al poeziei. „Criza de realitate” a poeziei, semnalată de Benjamin Fondane, este expresia sufocării realului de către tendinţele intelectualizante care încearcă să explice ceea ce nu poate fi explicat, miracolul inefabil al poeziei. Balanţa se arată dezechilibrată: „gândirea discursivă” tinde să sufoce „gândirea participativă la real”, „dictatura raţiunii” îi anulează iraţionalului orice drept la replică, „sângele intelectual” diluează esenţele tari ale realului, convertind poezia în filosofie, într-un şirag de concepte inaderente la fluxul vital.

Benjamin Fondane semnalează impasul unei direcţii „schizofrenice” (*Ibidem*: 610) a poeticii moderne, care duce analiza la ultimele consecinţe, reducând obiectul studiat la o probă de microscop, uitând că poezia este mult mai mult decât suma elementelor sale componente. Forţa „dizolvantă” a ceea ce Fondane numeşte „climatul critic” în care se naşte floarea de seră a poeziei moderne aboleşte spontaneitatea inerentă oricărei creaţii autentice, dovedind o acută „inadaptare la real” (*Ibidem*: 603-605). Astfel, arta degenerează în artificiu, poezia participativă la real se converteşte într-un surogat autoreflexiv, ce se învârteşte în gol, într-un cerc vicios, într-o poezie care „gândeşte, se gândeşte pe sine, şi gândeşte că se gândeşte” (*Ibidem*: 625). Reproşurile lui Fondane au drept ţintă poeţii care dublează creaţia artistică prin arte poetice explicite, care îşi construiesc reţete, programe, tipare pe care să le urmeze, care mizează pe un meşteşug învăţat pas cu pas, neglijând imprevizibilul, spontaneitatea, efervescenţa inspiraţiei. Pentru Fondane, frumuseţea nu este o formulă inteligibilă, ci, în termenii lui Roger Caillois, „ceva eterogen şi contradictoriu” (*apud ibidem*: 618), care scapă sforţărilor raţiunii de a o capta într-o definiţie, de a o prinde într-un concept.

Dacă „poetul lucrează împotriva poeziei”, acesteia nu îi rămâne altă cale de a se afirma decât subversiv, printr-un subterfugiu prin care, la rândul ei, ajunge „să lucreze împotriva poetului” (*Ibidem*: 599). Poezia autentică sparge pojghiţa prejudecăţilor poetului, înfiripându-se „dintr-o poziţie conflictuală”, realizându-se „în pofida intenţiilor ce i-au prezidat concepţia” (*Ibidem*). Dacă teoria îşi revendică „scara principală” a edificiului construit cu migală de poeţii moderni, „ascensorul de serviciu le va aduce pe ascuns şi ruşinos ghionturile vitale impure şi grosolana felie de viaţă de care actul poetic nu s-ar putea lipsi” (*Ibidem*: 605). Benjamin Fondane accentuează criza declanşată de această „conştiinţă ruşinoasă a poetului”, care ar putea degenera într-o paralizie afectivă, cu toate că, pe de altă parte, conflictul poate deveni unul prielnic poeziei: „Conflictul, tensiunea, iată ceva *mai adevărat* decât *falsa unitate*, decât falsa pace a cunoaşterii” (*Ibidem*: 683). Aşadar „*ecranul opac al raţionalităţii*” (*Ibidem*: 662) ce se interpune între poezie şi real poate fie să blocheze actul creator, fie să incite la transgresare, la o dedublare a poetului, precum cea descoperită de Fondane mai întâi în cazul lui Rimbaud, pentru ca mai apoi, într-o formulă similară, să fie regăsită şi în structura „duplicitară” a lui Baudelaire.

5. Baudelaire – „sălbaticul” şi „omul de lume”

Pentru Benjamin Fondane, Charles Baudelaire şi Arthur Rimbaud ilustrează aceeaşi structură bipolară, de tipul unui *Ianus bifrons* scindat între creaţia artistică şi cea critică, între exploziile inspiraţiei şi imploziile teoretice, între pulsaţiile „sângelui real” şi perfuziile „sângelui intelectual”. Dacă vizionarul şi exploratorul

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

coexistă într-o tensiune extremă în *Un anotimp în Infern,* un conflict de o intensitate similară dinamizează creaţia baudelairiană, născută prin conlucrarea „sălbaticului" cu „omul de lume" (Fondane 2013: 130), a celui care descoperă valenţele estetice ale urâtului în *Florilor răului* cu *dandy*-ul impecabil, adorator neţărmurit al frumosului. Naturalul şi artificialul, genuinul şi falsitatea sunt asumate deopotrivă de Baudelaire, fascinat de ambele măşti din textul invocat şi de Fondane în demonstraţia sa, *Jucăria săracului*, care aduce faţă în faţă doi copii ce întruchipează cele două extreme: gingaşul pui de *dandy*, odrasla bogată a „omului de lume", cu păpuşa sa minunată, dichisită după toate regulile artei, şi micul „sălbatic", pricăjitul şi murdarul puşti paria care poartă în cutia sa un şobolan viu. Jucăria aurită, însă moartă a primului păleşte în faţa teribilei jucării a celuilalt, desprinsă „din viaţa însăşi", şobolanul viu, cu toată hidoşenia sa, exercită o fascinaţie irezistibilă, care anulează bariera ce îi separă pe cei doi copii, grilajul ce desparte cele două lumi antagoniste. Frumosul şi urâtul se „înfrăţesc", precum cei doi copii care se oglindesc unul în celălalt, iar Benjamin Fondane descoperă în cele două ipostaze complementare două chipuri ale lui Baudelaire însuşi, teoreticianul, omul de lume, suzeranul frumosului şi poetul, sălbaticul, esteticianul urâtului: „Cât de teribilă este această jucărie! De multe ori, de-a lungul vieţii sale, spiritul său critic probabil că a privit cu aceeaşi fascinaţie poemele create de *celălalt*, poetul, visătorul, puştanul-paria" (*Ibidem*: 165).

Dubletul sălbaticul – omul de lume este corelat de Benjamin Fondane cu alte cupluri antagoniste ce se pliază pe structura duală a lui Baudelaire. Poezia ca „explozie" vitală şi meşteşugul ce dă formă unor „versuri simetrice şi pătrate" ilustrează diada inspiraţie – teorie, în care Fondane descoperă un „conflict anihilant care blochează activitatea artistică, şi nu «dublul» dătător de viaţă, conflictul existenţial beţie – graţie, arbitrar – măsură care se afirmă reciproc fără a se nega" (*Ibidem*: 124). Benjamin Fondane reia cu acest prilej o delimitare nietzscheană amintită încă din *Rimbaud golanul*, cea dintre „tipul apolinic", care sublimează în artă energiile dionisiace, şi cel „socratic", care nu le mai deturnează, ci le suprimă sub presiunea raţiunii dizolvante (Fundoianu 1980: 511). Dubletul dionisiac – apolinic este pentru Benjamin Fondane „un conflict de tendinţe contrarii, dar raportate una la cealaltă; fiind reciproce, funcţionând la niveluri variabile şi de intensitate inegală, dar păstrând conflictul *deschis*; acest «dublu» este imanent operei de artă şi, poate, oricărei activităţi inteligente" (Fondane 2013: 133). Cei doi termeni se completează într-o tensiune vie, fără a se anihila reciproc, fără ca vreunul dintre ei să îl anuleze pe celălalt într-o „falsă unitate", într-o sinteză ce ar detensiona conflictul. Cu totul altfel se întrevăd raporturile dintr-un dublet de „tip socratic", în care „conflictul viu, al cărui locaş era *fiinţa* şi ai cărei termeni opuşi îi sporeau mobilitatea", degenerează într-un „război ucigaş, total", în care cei „doi termeni se blochează fără a reuşi să creeze o mişcare, o osmoză, o simfonie" (*Ibidem*: 134). Exemplele alese de Benjamin Fondane sunt grăitoare în acest sens: „conflictul viu" ce se naşte în interiorul sacrului, între cei doi poli ai săi, purul şi impurul, implică o continuă pendulare între cele două extreme; în schimb, sacrul are un singur antonim, profanul, „mijlocul" care destabilizează echilibrul pur – impur, absolutizându-l pe primul şi înfierându-l pe celălalt:

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

> De-a lungul istoriei artei, gândirea teoretică, neputând să suprime conflictul artistic, s-a străduit să sape între cei doi termeni ai săi o prăpastie ireparabilă; şi, pentru asta, s-a substituit unuia dintre ei şi s-a dat drept virtutea de măsură, de desăvârşire, proclamându-se drept formă, vers simetric şi pătrat etc., drept *unică dimensiune posibilă a artei* (*Ibidem*).

Diferenţa dintre „conflictul viu" care permanentizează tensiunea şi abolirea ei într-o „falsă unitate" îşi are rădăcinile în două viziuni opuse, prima deschisă spre tot ceea ce implică excesivul, absolutul, profunzimea, cealaltă rămânând în zona de confort şi siguranţă a lui *aurea mediocritas*, cu grila sa valorică implicită: ordine, limpezime, rigoare. Pentru cumintele spirit francez, în descendenţa celui pitagorician, „Infinitul (*apeiron*) e Greşeala", fiind reversul „căii de mijloc, măsurii, desăvârşitului", inerente binelui, adevărului şi frumosului, prin care el devine sinonimul unei triade de „termeni la prima vedere eterogeni: impietatea, răul, urâţenia" (*Ibidem*: 77-78). Infinitul „reprezintă cele două extreme între care se situează echilibrul", Fondane descoperind raporturile subtile ce se stabilesc între „simţul infinitului în metafizică, cel al excesivului, al lipsei de măsură în etică şi cel al profunzimii în artă" (*Ibidem*), toate corelate într-un alt model de poeticitate, aşezat sub semnul abisului. Dacă spiritul francez rezonează cu „estetica lucrului *mediu*", Benjamin Fondane configurează o poetică a abisului, care instituie o „poezie care vrea omul întreg, cu cele două extreme ale sale, şi nu doar cu «mijlocul»" (*Ibidem*: 82-84), precum şi o artă nutrită din energii contradictorii, incontrolabile şi, în consecinţă, înspăimântătoare pentru simţul comun. Conceptul de *gouffre* este împrumutat de Fondane de la Baudelaire, care susţine că „beţia artei este mai în stare decât oricare alta să arunce un văl peste spaimele Abisului" (*apud ibidem*: 98). Benjamin Fondane respinge însă înţelegerea artei drept paravan pentru teribilele profunzimi abisale şi în locul limpezimii superficiale ce ocultează tenebrele abisului urmăreşte poezia care recunoaşte că în spatele Muzei se ascunde Pythia şi îndrăzneşte să exploreze adâncimile insondabile ale existenţei în plenitudinea ei terifiantă.

Abisul devine pentru Benjamin Fondane sinonimul contradicţiei (*Ibidem*: 506) care transgresează categoriile logicului, metaforă revelatorie a conflictului viu, care întreţine tensiunea prielnică oricărei poezii autentice. Abisul devine argumentul-cheie în pledoaria lui Benjamin Fondane că e o greşeală tocmai faptul că „Infinitul e greşeala" şi punctul nodal într-o poetică în răspăr cu orice estetică a căii de mijloc, a sintezei, a „falsei unităţi". Abisul este, pentru Benjamin Fondane, „corola de minuni a lumii", prin care se păstrează intangibil „necunoscutul ca necunoscut", întrucât „fiecare petec smuls necunoscutului şi redat luminii îndoliază poezia" (Fundoianu 1980: 620).

Bibliografie

Bachelard 1986: Gaston Bachelard, *Dialectica spiritului ştiinţific modern*, vol. I, traducere, studiu introductiv şi note de Vasile Tonoiu, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Blaga 2003: Lucian Blaga, *Trilogia cunoaşterii*, vol. I. *Eonul dogmatic*, Bucureşti, Editura Humanitas.

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)

Braga 1998: Corin Braga, *Lucian Blaga. Geneza lumilor imaginare*, Iaşi, Editura Institutul European.

Fondane 2000: Benjamin Fondane, *Fiinţa şi cunoaşterea – încercare asupra lui Lupaşcu*, prefaţă de Michael Finkenthal, traducere, note şi postfaţă de Vasile Sporici, Iaşi, Editura Fundaţiei „Ştefan Lupaşcu".

Fondane 2013: Benjamin Fondane, *Opere IV. Baudelaire şi experienţa abisului*, traducere din limba franceză de Ion Pop şi Ioan Pop-Curşeu, ediţie critică de Ion Pop, Ioan Pop-Curşeu şi Mircea Martin, studiu introductiv şi sinopsis al receptării de Mircea Martin, prefaţă de Monique Jutrin, postfeţe de Ioan Pop-Curşeu şi Dominique Guedj, Bucureşti, Editura Art.

Fundoianu 1980: B. Fundoianu, *Imagini şi cărţi*, ediţie îngrijită de Vasile Teodorescu, studiu introductiv de Mircea Martin, traducere de Sorin Mărculescu, Bucureşti, Editura Minerva.

Lupaşcu 2000: Ştefan Lupaşcu, *Principiul antagonismului şi logica energiei*, traducere de Vasile Sporici, Iaşi, Editura Fundaţiei „Ştefan Lupaşcu".

Morin 1999: Edgar Morin, *Paradigma pierdută: natura umană*, traducere de Iulian Popescu, Iaşi, Editura Universităţii „Al.I. Cuza".

Nicolescu 2009: Basarab Nicolescu, *Ce este realitatea? Reflecţii în jurul operei lui Stéphane Lupasco*, traducere de Simona Modreanu, Iaşi, Editura Junimea.

Petrescu 2003: Ioana Em. Petrescu, *Modernism/Postmodernism. O ipoteză*, ediţie îngrijită, studiu introductiv şi postfaţă de Ioana Bot, Cluj-Napoca, Editura Casa Cărţii de Ştiinţă.

Wunenburger 2005: Jean-Jacques Wunenburger, *Raţiunea contradictorie – filosofia şi ştiinţele moderne: gândirea complexităţii*, traducere de Dorin Ciontescu-Samfireag şi Laurenţiu Ciontescu-Samfireag, Bucureşti, Editura Paideia.

Benjamin Fondane and the Poetics of the Abyss: the Refusal of the Synthesis

This paper will focus on the way the poetics of Benjamin Fondane is configured in spite of his refusal to accept a unitary definition of poetry. In his theoretical approach, in his polemical forewords, and especially in his essays *Rimbaud le Voyou*, *Faux Traité d'Esthétique* and *Baudelaire et l'expérience du gouffre*, Benjamin Fondane sharpens the contradictions between poetry and poetics, between reality and knowledge, between the unexplainable miracle of life and the aseptic critical spirit, between the abyss of the Unknown and the limitations of the poetical expression. The harsh reproach formulated by Benjamin Fondane touches the core of the crisis of modernity: the "ashamed poetical conscience" tries to reduce poetry to a balanced rational discourse deprived of extreme emotions, reducing the tragic tension between rationality and irrationality to a "false unity". On the contrary, for Benjamin Fondane the paradoxical essence of poetry consists in being situated in this point of maximum tension above the abyss, refusing any synthesis. This transdisciplinary hermeneutical approach tries to enlighten the paradoxical vision of Benjamin Fondane's poetics of the abyss from the perspective of the paradigm of the included middle developed from Stéphane Lupasco to Basarab Nicolescu.

BDD-A8054 © 2014 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-17 20:55:09 UTC)